

УДК 811.161.3'367.333'42.821.161.3-1* Я. Янішчыц

Л. В. ПАПЛАЎНАЯ

*г. Гомель, УА «Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»*

СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА МЕТАФАР У ПАЭТЫЧНЫМ ДЫСКУРСЕ ЯЎГЕНІ ЯНІШЧЫЦ

*У артыкуле разглядаецца метафара як сродак мастацкай
вобразнасці ў паэзіі Я. Янішчыц. Асноўная ўвага засяроджваецца на
спосабах марфалагічнага выражэння метафар у паэтычнай мове*

аўтара і іх семантычным нападзенні. Семантыка метафар залежыць ад кантэксту і рэалізуецца ў паэзіі праз ідывідуальнае светабачанне аўтара.

Для мастацкіх твораў, асабліва паэтычных, характэрна імкненне да вобразнасці мовы. У сувязі з гэтым у паэтычнай мове выкарыстоўваецца шмат разнастайных вобразна-выяўленчых сродкаў, экспрэсіўна і эмацыянальна афарбаваных. Але сярод іншых тропаў галоўнае месца займае метафара, якая “дазваляе ў кароткай форме стварыць ёмісты вобраз, заснаваны на яркіх вобразных асацыяцыях” [1, с. 143].

Метафара – гэта адзін з асноўных відаў тропа, які заснаваны на пераносе значэння ці ўласцівасцей з аднаго прадмета на другі на аснове іх падабенства ці кантрасту. Як слушна зазначае В. Д. Старычонак, “метафара адлюстроўвае аб’ектыўную рэчаіснасць ва ўсіх яе праяўленнях, у цеснай сувязі і абумоўленасці ўсіх яе інгрэдыентаў і грунтуецца на падабенстве зрокавых і слыхавых успрыняццяў, эмацыянальна-псіхалагічных і смакавых уяўленняў, унутраных біялагічных асаблівасцей, колькасных і метрычных уласцівасцей (памераў, працягласці), на падабенстве вонкавага выгляду, формы, размяшчэння ў прасторы, функцыі і інш.” [2, с. 8].

Як падкрэслівае Н. Д. Аруцёнава, “метафара – гэта перш за ўсё спосаб улавіць індывідуальнасць канкрэтнага прадмета або з’явы, перадаць яго непаўторнасць” [3, с. 149]. Стварэнне метафар – вынік творчага працэсу. Таму творчая індывідуальнасць, манера пісьма таго ці іншага аўтара вызначаецца менавіта праз характэрныя для яго метафары.

Сярод шматлікіх вобразна-выяўленчых моўных сродкаў метафара ў паэзіі Яўгеніі Янішчыц займае асноўнае месца па сваім мастацка-эстэтычным уздзеянні на чытача. Тлумачыцца гэта дзвюма акалічнасцямі: па-першае, самой прыродай метафары, для якой уласціва “імкненне да максімальна кароткага і максімальна яркага выражэння думкі” [4, с. 388]; па-другое, асаблівасцямі мовы паэта, характэрнай прыметай якой з’яўляецца развітая сістэма метафарычнага ўжывання.

Паэтычныя метафары Яўгеніі Янішчыц паводле часцінамоўнай прыналежнасці можна падзяліць на вербальныя, субстантыўныя, ад’ектыўныя і адвербіяльныя.

Самымі пашыранымі ў паэзіі Я. Янішчыц з’яўляюцца вербальныя метафары, дзе асноўная сэнсавая і эмацыянальная

нагрузка прыпадае на дзеяслоў. Гэта тлумачыцца тым, што дзеясловы часцей за іншыя часціны мовы займаюць пазіцыю выказніка, а гэта пазіцыя, у сваю чаргу, патрэбна для “стыку”, сустрэчы двух прадметаў” [5, с. 194]. Дзеяслоўныя метафары будуцца па ўзору прэдыкатыўнага словазлучэння, якое складае граматычную аснову сказа: *Адцвіце вясна на ўзлеску, Пабяжыць за сіні гай* [6, с. 21]; *Помніла імя не так даўно... Вецер ціха зачыніў акно...* [6, с. 30].

Ф. Шумчык, даследуючы спосабы выражэння метафар, адзначыў, што “ў якасці кантэксту вербальнай метафары выступае субстантыў у прамым значэнні, у адносінах да якога і праяўляецца семантычная двухпланавасць дзеяслова. Ствараюцца такія метафары па схеме: (кантэкст) + дзеяслоў = імпліцыт (тое, што ўтварылася ў выніку пераносу)” [7, с. 58]: *Вунь гамоніць дарога і плача ручэй, Распятаецца голек набраклых запясе* [9, с. 119]; *Нібы узрушаны мастак, Мой першы след малюе восень* [6, с. 7]; *Ды чую: хваляюцца струны гітары І пальцы, кранаючы струны, звiняць* [9, с. 43].

Метафары, у якіх метафарызаваным і метафарызавальным кампанентам выступае назоўнік, называюцца субстантыўнымі. У залежнасці ад формы назоўніка выдзяляюцца два тыпы метафар: уласна субстантыўныя і генітыўныя.

У паэзіі Я. Янішчыц найбольш пашыраны генітыўныя метафары. Яны па сваёй структуры двухкампанентныя і будуцца па мадэлі: “метафарызаваны назоўнік у назоўным склоне” + “залежны назоўнік у родным склоне”. Першы кампанент такога атрыбутыўнага словазлучэння з’яўляецца сінтаксічна галоўным, мае пераноснае значэнне, а другі – сінтаксічна залежным і мае прамое значэнне. Напрыклад, *Саджуся ў лодку і прысяжна На струнах Прыпяці* лячу [8, с. 14]; *Напэўна, спрабум дарэмна З вышынямі сэрца разняць* [9, с. 26]; *Востры каменьчык адчаю з адхона Хіба раздзеліць усё, што між нас Гэтак блакітна і гэтак зялёна?* [8, с. 112]; *Прабiваецца праз першае лісце Празрыстасць думак і гукаў празрыстасць* [6, с. 6]; *І давер дзіцячы, і сталую цноту, Навальніцу ўдач, крыгалам бяды* [6, с. 6]; *І хваёваю ігліцай Адзавецца лета звон* [6, с. 21]; *У хворай душы Нараджаецца песня. Музыка веры!* [6, с. 25]; *Водар свята ў лясх, Адступаецца снег* [6, с. 27]; *Маладых маіх дзён Звоніць першы ручэй* [6, с. 27]; *І галава яе сабора – Над лабірынтамі дарог* [6, с. 35]; *І падае на белую паперу Наспеўшай думкі старажытны знак* [6, с. 56]; *Як нейкі дар, як пошліну Лаўлю наперабой Тугі лісты апошнія Асенняй галавой* [6, с. 57].

Сустрэкаюцца ў паэзіі Я. Янішчыц і ад'ектыўныя метафары, у якіх метафарызаваным словам з'яўляецца прыметнік, а назоўнік выступае ў якасці метафарызавальнага кампанента. Некаторыя даследчыкі (В. І. Яроміна, Н. В. Гаўрош) адносяць такія тропы да метафарычных эпітэтаў. Адметнасць ад'ектыўных метафар у тым, што яны адначасова называюць і ацэньваюць з'явы рэчаіснасці, дазваляюць выказаць суб'ектыўную, аўтарскую ацэнку: *Сукенку лёгкую трапеча **Вятрэц, найўны і сляпы*** [10, с. 43]; *Там, дзе з далінай сонца не сыходзіла, Там, дзе **Дунай задумлівы** бурліць* [10, с. 37]; *Ой, пры **каліне чырванашчокай** Ды пры даліне зялёнай – сяло* [10, с. 58].

У асобную групу выдзяляюцца канструкцыі, дзе ў якасці метафарызаванага кампанента выступаюць колеравыя прыметнікі. У спалучэнні з назоўнікамі яны метафарызуюцца і могуць выклікаць розныя асацыяцыі. Напрыклад: *Да сустрэчы. Да сустрэчы. **Сіні вецер. Белы дзень*** [6, с. 30]; *Сні, твой **раначак ружовы і блакітны вечар** твой* [10, с. 168]; *Ды йшчэ на кроснах тчэ нязменна мама **Зялёную паэзію** жыцця* [10, с. 170]; *Заваліла, засыпала ганак **Белай памяццю белых начэй*** [10, с. 174].

У адвербіяльных метафарах метафарызаваным словам выступае прыслоўе. Метафары гэтага тыпу даюць характарыстыку дзеяння і не ўтрымліваюць прамога параўнання: *І **цёпла** гасцявалася вясне Маёй сярод тваіх няскорных гор* [8, с. 79]; *Анямела **вечарэюць** Вочы руж і хрызантэм* [8, с. 82.]; *Буду **мудра і светла** маўчаць, Як бярозка між чыстага поля* [8, с. 111]; ***Любіць** адчайна і галодна Зялёны ліст. І снег зімой* [8, с. 116]; *Хаджу па нівах, па лугах азёрных, **Начую летуценна** ў будане* [8, с. 5].

У аснову метафарызацыі можа быць пакладзена падабенства самых розных прымет прадметаў. Паводле семантычнага напаўнення ў паэтычнай мове Я. Янішчыц метафары даволі разнастайныя. Асабліва цікавым з'яўляецца псіхалагічны тып метафар, які дазваляе паэтэсе яскрава раскрыць псіхічны стан чалавека, што праяўляе сябе ў розных маўленчых абставінах, у кантэксце. Гэта метафары, якія перадаюць значэнне душэўнага ўздыху, цеплыні, шчырасці: *Разглядаючы **шчасця сляды**, На кручастым стаіць павароце* [11, с. 173]; *Абуджваюць балючае дасвецце **Кахання сад і ластаўка** вясны* [11, с. 300]. *О гавары мне, гавары **Пяшчоты** словы...* [11, с. 185]; *За чорную працай адкрыла акно, І ў твар мне дыхнула **пралеска пяшчоты*** [11, с. 193]; *Як на маім зямным плячы – **Цяпло** твайго дыхання* [11, с. 94].

Ім супрацьстаяць псіхалагічныя метафары са значэннем цяжкага душэўнага стану, сардэчных пакут, упадніцкага настрою: *Нашто, нашто трымаць бяды цяжар* [6, с. 70]; *Забяры мяне ў свет залатога спадману, Дзе не вызнаны горыч і соль пачуцця* [6, с. 167]; *Дан'ём зялёнае віно, Расколем **скрухі дровы*** [6, с. 183]; *Дэпрэсія дыхання ці **світання**? Да вечара – ці доліла дажыць* [6, с. 188].

Даволі пашыранымі ў паэзіі Я. Янішчыц з'яўляюцца тэмпаральныя метафары. Гэта тып метафар, які звязаны з катэгорыяй часу. Час указвае на канкрэтныя падзеі, сітуацыі, факты з гісторыі, характарызуе іх працягласць і паслядоўнасць. Тэмпаральны тып адыгрывае выключную ролю ў лінгвістыцы, бо з дапамогай яго прасочваецца светаўспрыманне людзей пэўнай эпохі, што яскрава назіраецца ў мастацкіх творах.

Вельмі часта ў паэтычнай мове Я. Янішчыц сустракаюцца такія апорныя словы, як *дзень, год, век, стагоддзе, эпоха*. Стварэнне тэмпаральных метафар залежыць ад індывідуальнага ўспрыняцця той эпохі, у якую жыла паэтэса:

*І зноў лячу дадому я, І ўжо на **схіле дня** Мне штось даўно вядомае Спявае цішыня* [11, с. 27]; *І ў **звоне дзён** разносяць крыгі Твайго святла празрысты звон* [11, с. 41]; *І калі ўглядаюся ў **парасткі дзён** – Чую крокі твае. І свае вымяраю* [7, с. 59]; *Як лёс праз сівізну – Тваіх гадоў **дыханне*** [11, с. 87]; *Налегцы мчаць **гадкоў** маіх **вазы*** [11, с. 270]. ***Век прагрэсу, стрэсу і навукі, Век яшчэ неадбалелых ран*** [12, с. 189]; *Праз **глухія стагоддзі жыцця** – Чысціні, Дабраты, Адкрыцця* [11, с. 11]; *І, як **стагоддзі** роднае **прыроды**, – Стаяць на вечнай варце валуны* [11, с. 31]; *Як **знаць**: з табою **гавару** Ці з **цэлаю эпохай**? [11, с. 56]; *І **выбіраюць тут. І забіваюць На скразняках знявераных эпох*** [12, с. 191].*

Розныя тэмпаральныя мадэлі ўказваюць на працягласць, паслядоўнасць, перарывістасць дзеяння, змену часу і станаў прыроды альбо чалавека.

Сустракаюцца ў паэтычнай мове Яўгеніі Янішчыц і квантытатыўныя метафары (ад лац. *quantitativus* – ‘колькасны’) заснаваныя на падабенстве фізічных параметраў прадметных сутнасцей, іх колькасці, памеры, велічыні, аб'ёме, глыбіні і інш. У залежнасці ад характару квантытацыі полісеманты дзеляцца на дзве групы: з дакладным (канкрэтным) і недакладным (прыблізным) колькасным зместам.

Вялікую колькасць складаюць метафары, якія ў сваім значэнні маюць функцыю гіпербалізацыі. У структуру такіх метафар

уваходзяць падобныя да назоўнікаў лічэбнікі *тысяча, мільён, мільярд*: *У сто першым, у стотысячным радзе Я пазнаю Цябе на вачах* [11, с. 256]; *Я памірала. Тысячу разоў. Даўжніцаю была зіме і маю* [11, с. 263]; *На схіле самай светлае пары, Сто тысяч мук за ноч перагартайшы За той, адзіны промень на зары* [8, с. 113]; *Ты душыны, свет. І сто разоў – дзівосны! І неспазнаны – тысячу разоў!* [7, с. 102]. Акцэнтацыя на часавым аспекце семантыкі назіраецца і ў тэкстах з гіпербаламі-назоўнікамі *стагоддзе, паўстагоддзе*: *Праз глухія стагоддзі жыцця – Чысціні, Дабраты, Адкрыцця* [11, с. 11]; *І як стагоддзі роднае прыроды – Стаяць на вечнай варце валуны* [8, с. 5].

Сема са значэннем ‘мноства чаго-небудзь’ выражаецца ў метафарах, кампаненты якіх паказваюць на сілу прыродных з’яў, стыхійнасць: *І давер дзіцячы, і сталую цноту, Навальніцу ўдач, крыгалам бяды* [7, с. 17].

У творчасці паэтэсы сустракаюцца і метафары з семай ‘малая колькасць’: *Дай мне светлую жменьку надзей, Цеплынёю грузінскай сагрэтай* [10, с. 87]. У дадзеным выпадку жменька – гэта ‘вельмі дробная частка’. Семы ‘груз’, ‘цяжар’ перадаюць ступень перажыванняў, душэўных турбот, пачуццяў аўтара: *Калодзеж памяці дзядоў Быў самы найсалодкі* [11, с. 154]; *Налегцы мчаць гадкоў маіх вазы* [11, с. 270].

Экзістэнцыяльны тып – гэта тып метафары, які таксама пашыраны ў паэзіі Я. Янішчыц і выражаецца ў катэгорыі быцця і існавання, дапамагае выявіць духоўныя пласты жыцця чалавека і яго сувязь з навакольным светам па часавай, прасторавай і семантычнай прыкмеце. Гэты тып метафары арыентаваны на выяўленне развіцця чалавека ў духоўным і грамадскім аспекце. Вялікая колькасць экзістэнцыяльных метафар ахоплівае пэўныя кірункі, дзейнасць чалавека ці падзеі ў яго жыцці. Іх семантыка звязана з канкрэтным напрамкам дзейнасці, этапам развіцця чаго-небудзь, грамадскімі з’явамі, прыгнётам ці заняпаласцю: *Зялёны парастак жыцця І развітальны звон лістоты* [12, с. 31]; *Гартаць жыцця пражытага старонкі* [12, с. 34]; *На труднай ніве хвалявання Адвечны сцелецца мой сказ* [11, с. 52]; *Нашто, нашто трымаць бяды цяжар* [11, с. 70].

Як сведчыць багаты фактычны матэрыял, метафара з’яўляецца прадуктыўным вобразным сродкам у паэтычнай мове Яўгеніі Янішчыц. У працэсе метафарызацыі паэтэса ўключае разнастайныя паводле сваёй семантыкі лексемы, якія вобразна характарызуюць прыродныя з’явы і аб’екты, абстрактныя паняцці, канкрэтныя прадметы. У выніку ствараюцца арыгінальныя і непаўторныя

метафары, праз якія выяўляецца адметнасць мастацкага стылю Яўгеніі Янішчыц.

Разгледзеўшы ўжыванне метафар і іх тыпы ў паэзіі Я. Янішчыц, неабходна адзначыць, што метафара патрэбна паэтэсе для стварэння больш экспрэсіўнага і эмацыянальнага вобраза, які паўстае перад чытачом. Семантыка метафар залежыць ад кантэксту і рэалізуецца ў паэзіі праз ідывідуальнае светабачанне аўтара.

Спіс выкарыстанай літаратуры

- 1 Голуб, И. Б. Стилистика современного русского языка / И. Б. Голуб. – М. : Высш. шк., 1976. – 208 с.
- 2 Старычонак, В. Д. Метафара ў беларускай мове: на матэрыяле субстантываў / В. Д. Старычонак. – Мінск : Выд-ва БДПУ, 2007. – 176 с.
- 3 Арутюнова, Н. Д. Языковая метафора / Н. Д. Арутюнова // Лингвистика и поэтика. – М. : Наука, 1979. – С. 147–173.
- 4 Трубецкой, Н. С. Избранные труды по филологии / Н. С. Трубецкой. – М. : Прогресс, 1987. – 560 с.
- 5 Головин, Б. Н. Основы культуры речи / Б. Н. Головин. – М. : Высш. шк., 1988. – 320 с.
- 6 Янішчыц, Я. І. Снежныя грамніцы / Я. І. Янішчыц. – Мінск : Беларусь, 1970. – 64 с.
- 7 Шумчык, Ф. С. “Свеціць уласным святлом”: Метафара і яе выражэнне ў рамане В. Адамчыка “Чужая бацькаўшчына” / Ф. С. Шумчык // Роднае слова. – 1992. – № 5. – С. 57–60.
- 8 Янішчыц, Я. І. Ясельда: Лірыка / Я. І. Янішчыц. – Мінск : Маст. літ., 1978. – 128 с.
- 9 Янішчыц, Я. І. Дзень вечаровы. Вершы / Я. І. Янішчыц. – Мінск : Маст. літ., 1974. – 80 с.
- 10 Янішчыц, Я. І. Выбранае / Я. І. Янішчыц. – Мінск : Маст. літ., 2000. – 351 с.
- 11 Янішчыц, Я. І. Пачынаецца ўсё з любві...: вершы, паэмы / Я. Янішчыц. – Мінск : Маст. літ., 2008. – 339 с. – (Беларуская паэзія XX стагоддзя).
- 12 Янішчыц, Я. І. У шуме жытняга святла: Вершы, паэмы / Я. І. Янішчыц. – Мінск : Маст. літ., 1988. – 414 с.

The article considers metaphor as a means of artistic imagery in the poetry of Janiszczyc. The main focus is on the ways of morphological expression of metaphors in the poetic language of

the author and their semantic content. The semantics of metaphors depend on the context and is realized in poetry through the author's individual worldview.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ